

GELİŞEN BİR EKONOMİDE KURUMLAR VERGİSİNİN İNİKÂSI (*)

Yazan :
Diran BODERNHORN

Çeviren :
Asistan Muallâ ÖNCEL

I — Giriş, II — Klâsik statik tetkik, III — Gelişen bir sanayide
kurumlar vergisinin inikâsı

I.

Kırkbeş yıla yakın çalışmalara rağmen, kurumlar vergisi yükünü kimin taşıdığı meselesi halâ münakaşalıdır. Birkısım doktrinciler verginin tamamile kurum kârlarından ödendiğine kanidir, bir kısmı da verginin tamamının müstehliklere geçtiği ve gerçekte istihlâk vergisinden farklı olmadığında ısrar etmektedir. Mamafih, vergilerle meşgul olanların çoğu hangi tarafı tutarlarsa tutsunlar çok mutedil bir tutum takınmaktadır. Meselâ aşağıdaki neticeler standart çalışmalardan bulunmuştur : «Kurumlar vergisinin ilk veya kısa vadeli inikâsının *geniş ölçüde* kurum kârları üzerine olduğu, siyasi ve analitik gayeler bakımından en mühim neticedir.» (1) «Büyük kurumlardan *çoğunun*, vergilerinin *tamamını* veya *birkısımını* müstehliklere inikâs ettirmeleri ve realitede kurumlar vergisinin istihlâk veya satış vergilerine benzemesi muhtemeldir.» (2)

Musgrave ve arkadaşları tarafından (3) vergi yükünün gelir gruplarına göre dağılmasına ait çalışmalarında takip edilen yol bu

(*) Quarterly Journal of Economics, 1956, No. 4 ten tercüme edilmiştir (M.N.).

(1) Richard Good, The Corporation Income Tax, Sh. 72, (İtalikler eklenmiştir).

(2) William Withers, Public Finance, Sh. 462. (İtalikler eklenmiştir).

(3) Musgrave, Carroll, Cook ve Frane, «Vergi tediyelerinin gelir gruplarına göre tevzii : 1948 yılı için örnek inceleme», National Tax Journal, IV (Mart 1951), 1 - 53.

konu üzerindeki carî düşüncesinin iyi bir misâlidir. «Gelir gruplarına göre gelir vergisi tediyelerinin ayrılması üç inikâs faraziyesi esas tutularak tahmin edilmiştir. Bir kere, verginin üçte birinin ileriye doğru müstehliklere, sekizde birinin geriye doğru ücret sahiplerine inikâs ettiği, mütebakisinin kârlar üzerinde kaldığı farzedilmiştir. Bu, standart bir durum olarak mülâhaza edilmektedir. Bu hususî nisbetler az veya çok indî olabileceğinden en muhtemel görülen faraziyeler seçilmelidir. Ayrıca iki limit hal nazara alınmıştır. Birisi, verginin tamamen müstehliklere inikâs ettiği, diğeri yakın verginin kârlar üzerinde kaldığı faraziyesini ihtiva eder. Üçüncü bir limit hal olan tamamen geriye doğru inikâs tetkike değer görülmemiştir...» (4).

Kurumlar vergisinin inikâsı hakkındaki klâsik tahlil verginin inikâsının ölçülmesinden ziyade verginin inikâsı ameliyesiyle meşgul olmaktadır (5). Yani bu tetkik fiyat ve miktar ayarlamalarıyla ilgilenmektedir ve umumiyetle herhangi bir grubun taşıdığı vergi yükünün hakiki miktarının ölçülmesi problemiyle ilgili değildir. Netice olarak, kurumlar, sattıkları malların fiyatlarını arttırmağa muvaffak oldukları nisbette vergi ileri doğru müstehliklere, ücretleri kısmağa muktedir oldukları (veya arttırmadıkları) nisbette geriye doğru, ücret sahiplerine inikâs eder. Mütebakisinin hissedarlar üzerinde kaldığı farzedilir.

Tatminkâr bir inikâs teorisine malik olmadığımızdan ve vergi yükünün veya inikâsın tatminkâr bir ölçüsü bulunmadığından verginin inikâsı ihtilâflıdır. Carî temayül herhangi bir verginin inikâsını mükellefin reel gelirinde hasıl olan değişmeler yönünden düşünmektir, (6) fakat bu değişmeler doğru olarak ölçülemez.

Bu yazı verginin inikâsından ziyade vergi inikâsının mekanizmasıyla ilgilidir. Hususiyle biz statik bir ekonomiden ziyade gelişen bir ekonomide verginin ileri doğru müstehliklere inikâsı imkânlarıyla ilgilimiz. Tetkikimizin neticesi şudur ki, rekabet şartlarının mevcut olduğunu ve klâsik marjinal tahlillerde tasavvur edildiği gibi müstahsillerin kâr azamileştirdiğini farzetsek dahi vergi, zannedildiğinden çok daha kolay ileri doğru inikâs edebilir.

(4) Ibid., Sh. 16.

(5) Bk. : Good, op. cit., bölüm IV.

(6) Bk. : John F. Due, Government Finance (Richard D. Irwin, Homewood, Illinois 1954), sh. 132.

Klâsik görüşün statik marjinal masraf tahlili, fiyatlarda artışa yol açması için yatırımın azalması gerektiğinden, verginin ancak uzun devrede ileriye doğru inikâs edebileceği neticesine varmaktadır. Bu, a) teşebbüslerin kârı azamileştirdiğini b) kârın kısa - devre marjinal masraflara girmediğinin farzettığımız müddetçe kaçınılmaz neticedir. Bu sebeple, kurumlar vergisinin kısa devrede inikâs ettiği neticesine varan ekseri tahliller bu iki faraziyeden birinden ayrılmıştır. (7) Mamafih, akademik iktisatçıların büyük bir kısmı, tetkiklerinde çok faydalı olduklarından bu faraziyeleri bırakmakta isteksizdir. Bu sebeple birçok iktisatçılar verginin ancak uzun devrede ileri doğru inikâs edebileceği neticesine varmıştır ve bunların çoğu da uzun vadeli tesirlere oldukça büyük bir ihtiyatla bakmaktadır. (8)

Bu yazının gayesi, statik olmaktan ziyade gelişen bir ekonomide, kârın azamileştirilmesi ve kısa - devre marjinal masrafları hakkındaki klâsik faraziyelerimizi muhafaza etsek dahi, «uzun vadeli» olarak tavsif edilen tesirlerin kısa bir devrede de işleyebileceğini göstermektir. Zira bizimki gibi gelişen bir ekonomide yatırım devamlı olarak vaki olur ve yatırım plânları sür'atle değiştirilebilir. Eğer kurumlar vergisindeki artış, sanayide bazı yatırım plânlarının tehirine sebep olursa o vakit fiyatlar yükselecek ve vergi ileri doğru inikâs ettirilecektir.

Tetkikimiz gösteriyor ki 1) kısa - devre arz eğrisinin elastikiyeti küçük, 2) talep keza az - elâstik, 3) talebin artış hızı yüksek ve 4) her bir dolarlık satış başına kâr (vergiden önce) düşük olduğu takdirde vergi, azalan yatırımlar vasıtasıyla çok daha hızlı ileri doğru inikâs edebilir. Böylece bir depresyondan sonraki canlanma devri, bir gelir vergisinin kolayca ileri doğru inikâs edebileceği bir zaman olacaktır. Böyle bir devrede talebin artış hızı oldukça yüksektir ve depresyon şiddetli olmuşsa kâr hadleri çok düşük olur. Tek gayrimüsait faktör kısa devre arz elâstikiyetidir. Eğer depresyon şiddetli olmuşsa büyük ölçüde kullanılmamış kapasite mevcut olabilir ve arz elâstikiyeti ilk canlanma devirlerinde çok

(7) Withers'in mezkûr eseri sh. 462 deki kısa tetkike bakınız. Bu ifadenin en dikkate değer istisnası E. Cary Brown'ın «Kısa devrede Kurumlar Vergisi» adlı makalesidir. National Tax Journal, VII (Eylül 1954), 240 - 41. Bu yazı sonra tetkik edilecektir.

(8) Bk. : Good, op. cit., bölüm IV.

yüksek olabilir. Bu hâl, kapasitenin büyük bir kısmı yeniden kullanılmaya kadar, verginin ileri doğru inikâsını kolayca önleyebilir. Son harp ve harpsonu devreleri, arz elâstikiyeti çok düşük, talepteki artış hızı çok yüksek olduğundan gelir vergilerinin ileri doğru inikâsına elverişli olmuştur. Bu zamanlarda enaz müsait faktör, bu devrelerin başlangıcında oldukça yüksek bulunan kâr haddi olmuştur.

Genel olarak refah devreleri, talebin artmakta olduğu ve malların kıt bulunduğu zamanlarda verginin ileri doğru inikâsı için müsait olurlar; buna mukabil gevşeme devreleri inikâsa elverişli değildir. Gerçekte, verginin inikâsı için bu teknik (yani yatırımların tehiri) talepte artma olmadıkça kullanılamaz. Şüphesiz talepteki artış, bu tetkikin dayandığı temel kaziyedir. Talep artmağa devamettikçe, sanayi genişleyen talebi karşılamak için kapasitesini artırmağa muvaffak olmazsa gelir vergisindeki küçük bir artış ileri doğru geçirilebilir.

II.

Kurumlar vergisinin inikâsı hakkındaki teamülî statik tahlil kısa şekilde özetlenebilir. Her firma, munzam bir birim istihsalin marjinal masrafı bu birimden elde edilen marjinal gelire eşit oluncaya kadar istihsalı artırır. Bu istihsalde marjinal masraf marjinal gelire eşittir ve kâr azamidir. Eğer bir gelir vergisi konulursa marjinal birimde vergi olmadığından, ne marjinal masrafta; ve talep şartlarında değişme olmadığından ne de marjinal gelirden değişme olmaz. Bu sebeple firma, aynı miktarda istihsale devam ettiği takdirde, hiç olmazsa kısa devrede kârı azamileştirir. Böylece verginin derhal kısa vadeli tesiri kârı azaltmaktır. Uzun devrede, istihsalin düşmesine ve fiyatın yükselmesine sebep olmak suretiyle vergi, yatırım üzerinde engelleyici bir tesir icra edebilir ve bir kısım vergi müstehliklere geçebilir. Mamafih, bu uzun vadeli tesir genel olarak büyük bir ihtiyatla karşılanmakta ve verginin ilk tesirinin kârlar üzerine olduğu neticesine varılmaktadır.

Kısa devrede verginin ileri doğru inikâs ettiğini göstermek isteyenler, müteşebbisin arzu ettiği taktirde fiyatları arttırabilip arttıramıyacağı problemine yönelmelidir, (9). Teşebbüslere fiyatları, verginin yokluğu halinde haiz olacaklarından daha fazla arttırmak

(9) Bu nokta Good tarafından gayet sarîh olarak ortaya konmuştur, op. cit., sh. 49 - 51.

imkânı veren bir gelir vergisi konursa ne olacaktır?. Verginin tesiri derhal kendisini gösterir: yatırımın kârlılığını azaltır. Böylece yüksek fiyatların engellerinden biri - bu şekilde elde edilen yüksek fiyatların sanayie yeni yatırımları celbetmesi hali - azalacaktır. Bu, büyük ölçüde monopol kuvvetinin mevcut olduğu sanayilerde ehemmiyetli bir mesele olabilir. Keza fiyat liderinin, sanayie yeni firmaların girmesini kösteklemek için fiyatları düşük tuttuğu hallerde mühim olabilir. Mamafih bu, rekabet sanayiine ait bir tetkikte bahismevzu değildir ve biz burada rekabet durumu ile meşgul olacağız.

Bir rekabet sanayiinde, sanayie yeni firmalar girmese dahi fiyatları yükseltmek mümkün olmaz. Çünkü yüksek fiyat yüksek marjinal gelir demektir ve bu, sanayi içinde herbir firmanın, kârı azamileştirebilmek için istihşâlini artırmasına yolaçar. Mamafih, yüksek fiyatta talep edilen miktar fiyat yükselmesinden önce talep edilecek miktardan daha düşük olur. Yüksek fiyat piyasada mal fazlalığı yaratır ve idame ettirilemez.

Böylece rekabet sanayiinde verginin bir kısmının müstehlklere geçebilmesi için uzun vadeyi beklemek gerektiği görülüyor. Mamafih bu, mühim bir mesele ortaya çıkarıyor: uzun devre nekadardır?. Teşebbüsleri statik teori yönünden incelemeğe alışkımız. Bu tahlilde, firmanın, bir defa muvazene durumuna girdikten sonra istihşal hızını değiştirmek istemeyeceği ve bu muvazene bir gelir vergisi veya talepteki bir artışla bozulduğu vakit teşebbüsün değişmeye intibaki «sabit» yatırımda değişikliği gerektiriyorsa bu intibakin uzun süreceği kabul edilir.

Bununla beraber, bizimki gibi dinamik bir ekonomide inkişaf ve değişme istisna olmaktan ziyade kaidedir. Gelişen bir ekonomide ve gelişen bir sanayide «uzun vadeli» değişmelerin devamlı olarak halihazırda vukubulduğunu ve bazan zannettiğimiz gibi çok uzak olmayacağını söylemek yanlış olmaz. Sanayi artan talebi karşılayabilmek için kapasitesini devamlı olarak artırmalıdır, bu sebeple yatırım devamlı olarak vaki olur. Böylece uzun ve kısa devre arasındaki şekli tefrik yani sanayideki sermaye yapısını veya miktarını değiştirmek için zaman olup olmadığına dayanan ayırma, gelişen bir sanayide idame ettirilemez.

Gelir vergisinin tesirlerinden biri yatırımın kârlılığını azaltmasıdır, bu sebeple gelişen bir sanayide yatırım hızının azalması

beklenebilir. Yatırım hızındaki bu azalma arzın gelişme hızında azalmaya ve bu sebeple gelir vergisinin yokluğu halinde vaki olacak miktardan daha yüksek fiyata sebep olur (1). Bundan başka, yatırım hızındaki bu azalma çok kısa bir zaman devresinde vaki olabilir, öyle ki yüksek fiyat ve bu sebeple verginin ileri doğru inikâsı da -tahlil şeklen uzun vadeli addedilmek gerekse dahi - çok kısa bir zaman devresinde vaki olur.

Bu nokta, E. C. Brown'ın «İstihsaldeki kısa vadeli değişmeler daima mütedavil sermaye miktarında değişmeyi gerektirir - envanterler, istihsal edilmekte olan mallar, bitmiş stoklar, kasa mevcudları ... vs. Gereken munzam kısa vadeli yatırım ancak, kurumlar vergisi konduktan sonra kâfi kazanç ümit ediliyorsa yapılır. Uzun vadede sabit sermaye gibi, mütedavil sermaye borçla veya öz sermaye ile (equity funds) finanse edilebilir. Öz sermaye ile finanse edilirse kurumlar vergisi mecburi olarak kısa vade geliri üzerinde kalacaktır. Borçla finanse edilirse, vergi kısa vadeli istihsal kararlarına tesir etmeyecektir» şeklinde işaret ettiği nokta ile yakından ilgilidir (2). Buradan o, kurumlar vergisinin, firmanın kısa vadeli kararlarına tesir edeceği neticesine varıyor.

Öz sermaye ile finanse edilen mütedavil sermaye yatırımının uzun vadeli bir değişme mi yoksa kısa vadeli değişme mi sayılacağı meselesini uzun uzun mülâhaza etmek, meselenin ortaya konması gerekirse de, muhtemelen faydasızdır. Brown'ın işaret ettiği nokta, kurumlar vergisinin çok kısa bir zaman zarfında bir firmanın kararlarına - uzun veya kısa vadeli bir karar olsun - tesir edebileceğidir ve burada üzerinde durduğumuz nokta da budur.

Mamafih, Brown'ın tetkikindeki mühim nokta, bunun statik bir ekonomiyle ilgili olmayışındır. Vergi, «kısa - devre» mütedavil sermaye kararlarına firmanın ancak «munzam kısa vadeli yatırım» yapmayı zaruri bulması halinde, yani firmanın malına artan bir talep olduğu zaman tesir edecektir. Statik bir ekonomide, istihsal artırma teşviki olmayacaktır ve munzam kısa vadeli yatırım talep edilemeyecektir. Gelişen bir ekonomide hem mütedavil hem de

(1) Şuna işaret edilmelidir ki, yatırımın mevcudiyeti (yani «uzun - devre» tetkiki) verginin inikâsına sebep olmak için kâfi değildir. Verginin inikâs etmesi için yatırım plânları, fiyatlar verginin yokluğundaki miktara nazaran daha yüksek olacak şekilde azalmalıdır.

sabit sermayenin genişlemesi için devamlı plânlara olacaktır. Mütedavil sermaye kararını kısa devreye ait karar ve sabit sermaye kararını uzun devreli karar veya her ikisini de uzun devreye ait kararlar olarak tarif etsek dahi, kısa devrede, gerek mütedavil gerekse sabit sermayenin plâna müstenit genişlemesini kısmak mümkündür.

Fiyatı yükseltmek suretiyle verginin inikâsı iki mühim münzam netice tevlid eder. Bir kere, yatırımın kârlılığını iade eder. Böylece yatırım normal hızını kazanır ve vergi ileri doğru inikâs ederken kaybedilen miktarı telâfi etmek üzere yatırımın kâfi derecede artmaması şartıyla istihsal, talepteki artışı karşılayabilmek için genişleyebilir. Bu demektir ki, verginin daimî olarak ileri doğru inikâsı için yatırımın sadece zaman zaman kesilmesine ihtiyaç vardır. Bir kere vergi ileri doğru inikâs edince yatırım üzerinde engelleyici başka bir tesir kalmaz.

İkinci olarak, verginin inikâsı devletin ondan elde ettiği geliri artırır. Zira verginin inikâsı, safî kârın azalmaması için gayrisafî (vergiden önce) kârın artmasını icabettirir. Fakat vergi borcu gayrisafî kârla orantılı olduğundan, inikâs, kurumun ödediği vergiyi artırır. Bu sebeple gelirini artırmak isteyen bir hükümet verginin inikâsını teşvik etmelidir.

III.

Sanayiın kapasitesi, artan talebi karşılamak üzere yetecek kadar genişletilemediği takdirde bir gelir vergisinin nasıl hızla ileri doğru müstehliklere inikâs edeceği hakkında fikir edinmek ilgi çekicidir. Bu maksatla biz çok basit bir gelişen sanayi modelini tetkik edeceğiz.

Başlangıçta muvazenede olan, yani talebin inkişaf hızının, arzın gelişme hızına eşit olduğu ve bu sebeple fiyatların sabit kaldığı gelişen bir sanayi düşüneceğiz. Numerik neticeler elde edebilmek üzere, arz ve talep fonksiyonları için muayyen bir şekil kabul etmemiz gerektiğinden, her iki fonksiyonun da doğru olduğunu kabul ediyoruz. Keza talebin her yıl % 100r nisbetinde arttığını, yani her fiyatta talep edilen miktarın her yıl yüzde 100r kadar çoğaldığını farzediyoruz (3).

(2) E. C. Brown, op. cit., sh. 241.

(3) Böylece, talep fonksiyonu 0 yılında $q = F(p)$ ise, 1 yılında $q = (1 + r) F(p)$ ve t yılında ise $q = (1 + r)^t F(p)$ olacaktır.

Şüphesiz böylece sanayi, vasatî masrafta artış olmaksızın namütenahi genişleyebildiğinden, sanayiın uzun - devre arz eğrisini son derece elâstik farzediyoruz demektir. Böyle bir halde sanayimiz sabit verim altında çalışmaktadır. Bu faraziye neticelerimizi esaslı bir şekilde değiştirmez, yalnız, kısa - devre arz eğrisi azalan verimden ziyade çoğalan verime tabi ise vergiyi ileri doğru geçirmek daha kolay olur (4).

Keza talebin artış hızınının müstakil mütehavvil olduğunu, bu sebeple yatırım hızına bağlı olmadığını farzediyoruz. Çok daha geniş bir tetkik, talep artışının - diğer faktörler arasında - yatırım hızına da bağlı olduğunu, bu sebeple yatırım hızındaki azalmanın talebin artmasında yavaşlamaya sebep olacağı hakikatını nazarı itibare alacaktır.

Mamafih, bir sanayiın mamulüne olan talebin gelişmesiyle o sanayideki yatırım arasındaki münasebet hiçbir şekilde direkt değildir. Herhangi bir mamule olan talebin büyümesi birinci derecede yekûn talebin büyümesiyle ilgilidir, ki bu da kısmen çeşitli sanayilerdeki yatırımlardan meydana gelen yekûn yatırıma bağlıdır. Bundan başka, serbest teşebbüs ekonomisinde yekûn talepteki muayyen bir değişimin ferdi mamullere olan talepte eşit şekilde değişmeye yolaçacağını veya yekûn yatırımdaki değişimin, ferdi sanayilerin yatırımdaki nisbî değişimin neticesi olacağını bekleyemeyiz. Yani, çeşitli sanayiler, yeni yekûn yatırıma uymak için yatırım plânlarını farklı şekillerde değiştireceklerdir; ve yeni yekûn talep seviyesinde, bazı sanayilerin talebinde azalma olurken bazıları gelişen hızlarda gelişmeye devam edecektir.

Ayrıca, yekûn talebi tâyin eden yatırımdan başka faktörler de vardır. Meselâ, müdafaa masrafları sebebiyle devlet talebi yükseliyor olabilir veya hususî istihlâk önceleri «karşılanamamış» olan (repressed) talebin gerçekleşmesi sebebiyle veya sadece istihlâke ayrılan harcanabilir gelir kısmının artması sebebiyle çoğalabilir. Bu hallerde kurumlar vergisinin neticesi, yatırımın artan talebe

(4) Zira verginin yokluğunda mevcut olacak fiyat uzun - devre arz eğrisinin elâstikliğine bağlı olduğu halde, yatırımdaki azalmayla birlikte vaki olan fiyat yükselmesi miktarı kısa - devre arz eğrisinin elâstikliğine bağlıdır. Bu iki fiyat arasındaki fark büyüdükçe vergi çok daha hızla ileri doğru intikal edebilir.

reaksiyonunu yavaşlatmak olur, fakat düşük yatırım hızı talebin artış hızı üzerinde küçük bir tesiri haizdir.

Böylece, belli bir sanayiın mamulüne olan talebin artışıyla o sanayiın yatırım hızı arasındaki karşılıklı münasebet farklı durumlarda tamamen farklı olabilir. Bu sebeple bunlara müstakil mütehavviller olarak bakmak uygundur, böylece hususi bir halde makul görünen herhangi bir karşılıklı münasebet derecesi düşünülebilir.

Bir verginin inikâs hızının ölçülmesinde mümkün iki görüş vardır : muayyen bir verginin mevcudiyetini farzederek bunun inikâsı için gereken zaman miktarını tâyin edebiliriz veya muayyen bir zamanı ele alıp bu zaman zarfında inikâs edebilecek vergi miktarını (maksimum) tâyin edebiliriz. Biz sonuncu usulü takip edeceğiz ve yatırım hızı vergi konması sebebiyle azaldığı taktirde bir yıl içinde ileri doğru inikâs edebilecek vergi miktarını tâyin edeceğiz.

Her iki görüş, vergi tamamıyla inikâs ettiği vakit bunu ölçebilecek bir inikâs tarifini gerektirir. Maalesef bu, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, halen çözülmemiş bir mesele olan vergi yükünün tevzii problemine dayanır. Verginin nezaman tamamıyla inikâs ettiğini tâyin etmek için basit ve makul (kusursuz olmamakla beraber) bir kriter kullanacağız: yatırılmış sermayeden elde edilen kâr miktarı (vergiden sonraki), vergiden önceki seviyeye iade edildiği vakit vergi tamamıyla inikâs etmiş olacaktır (5). Bu kriter sadece kâr yönündendir ve yatırımdan elde edilen verim nisbetini (rates of return) esas alır. Mamafih ele aldığımız modellerde bütün yatırımın muayyen bir zaman için terkedildiğini (yatırımın sadece bir kısmının uzun bir zaman için terkedildiğini farzetmekten ziyade) böylece yatırılan sermaye miktarında değişme olmadığını far-

(5) Bu kriterin en makul alternatifi, müstehlikler üzerindeki vergi yükü, toplanan para miktarına eşit olduğu vakit, verginin ileri doğru inikâs ettiğini farzetmektir. Bu kriter hakikatte kullanılan kritere uymamaktadır, zira birçok vergi yükü tariflerinde yekûn yük, yekûn vergi toplamını aşmaktadır. Bu sebeple, müstehlikler üzerindeki yük, yekûn vergi alacağına eşit olsa dahi kârlar üzerinde bir miktar yük kalabilir. Bu mesele, konulan vergi fiyat üzerine olduğu kadar satılan miktara da tesir ettiği vakit bilhassa önem kazanır.

zediyoruz. Bu sebeple kâr (vergiden sonraki), vergiden evvelki seviyeye iade edildiği vakit verginin tamamile inikâs ettiğini farzediyoruz.

Gelir vergisi konmasının ilk tesiri yatırılmış sermayeden elde edilen kâr nisbetinin (Rate of profit) azalmasıdır, ve kriterimiz bu nisbet eski haline geldiği vakit verginin tamamile inikâs ettiğini gösteriyor. Mukayese ettiğimiz şey vergi konmadan önce ve sonraki kâr nisbetleridir. Herhangi bir zamandaki kâr nisbetleri, geçmişte kâr nisbetlerinin ne olduğunu veya gelecek yıl ne olacağını değil, vergi nisbeti bir yıllık bir zaman için değişmeseydi kârın ne olacağını gösterir. Kâr nisbetleri vergiden önceki seviyesine iade edilir edilmez verginin inikâs ettiğini farzediyoruz. Aradaki zaman zarfında kârın bundan daha düşük olacağı sarihdir, bu sebeple verginin inikâs etmekte olduğu zaman zarfında firmanın kârında azalma olacaktır. Faraziyelerimize göre, verginin inikâs etmekte olduğu sırada kaybedilen kârlar asla telâfi edilemez. Mamafih, bir kere kâr nisbeti eski haline geldikten sonra, kârda daha fazla azalma vaki olmaz.

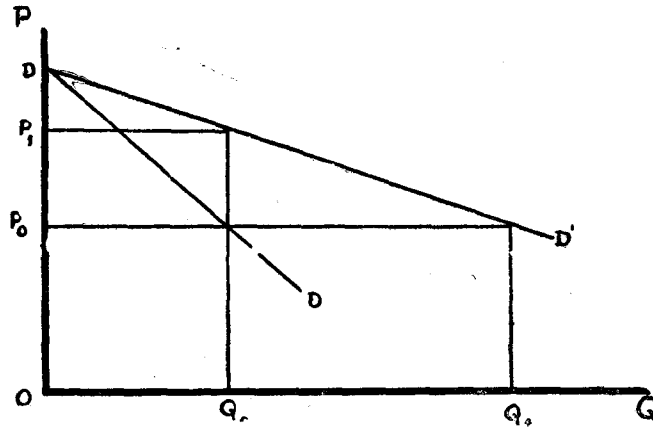
Bu sayılan faraziyelere ilâveten vergi tarhıyla yatırımda vaki olan azalmanın hacmi ve sanayinin kısa - devre arz eğrisinin elâstikiyeti hakkında faraziyeler yapıyoruz. Tetkik edeceğimiz ilk hal, bütün yatırım plânlarının bir yıl için terkedildiği ve kısa - devre arz eğrisinin elâstikiyetinin sıfır olduğu ve bu suretle sanayi istihsalinin sene içinde değişmeyeceği hal olacaktır. Sonra, kısa - devre arz eğrisinin elâstikiyeti hakkındaki faraziyemizi gevşettiğimiz, elâstikiyetin sıfırdan büyük olduğunu farzettığımız ve böylece yatırılan sermaye miktarında artış olmasa dahi sanayiın artan talep karşısında istihsalini artırması halinde ne olacağını göreceğiz. Niha yet yatırım plânlarının hepsi değil, bir kısmı terkedildiği vakit ne olacağını tetkik edeceğiz.

1. ci hal : Bütün yatırım terkedilmiş, kısa devre arz elâstikiyeti sıfır. İlk durumda kurumlar vergisi bulunmadığını farzetmemiz zaruri değildir, bu sebeple ilk vergi nisbetini yüzde 100 ($1 - \dot{I}_0$) farzediyoruz. Bu, sanayiın, kârının \dot{I}_0 kısmını alkoyması ve $1 - \dot{I}_0$ kısmını kurumlar vergisi olarak devlete ödemesi demektir. Vergi nisbetinin ($1 - \dot{I}_1$) re yükseldiğini ve gelir vergisi nisbetindeki bu artışın teşebbüs idarecilerini, gelecek yıl için bütün yatırım plânlarını iptale teşvik ettiğini farzediyoruz. Ayrıca kısa devre arz elâs-

tikiyetinin sıfır olduğunu, talep fonksiyonunun doğru olduğunu ve her yıl % 100r nisbetinde arttığını farzediyoruz. Meselemiz yeni vergi nisbetinin ne büyüklükte olabileceğini ve sene sonuna kadar nekadar verginin ileri doğru müstehlklere inikâs edeceğini bulmaktır.

Meseleyi grafikte gösterebiliriz.

Şekil I de ilk talep fonksiyonu DD, sene sonundaki talep fonksiyonu DD' dir. Kısa devre arz fonksiyonunu ilk istihlal seviyesi olan q_0 daki dikey hat vermektedir. İlk fiyat P_0 olup, sanayi içindeki çeşitli firmaların sene sonunda vergide artma olmadığı takdirde, arz q_1 re yükselecek şekilde yatırımı artırmayı plânladıklarını ve fiyatın P_0 da kaldığını farzediyoruz. Mamafih, vergi nisbeti yükseldi, yatırım plânları terkedildi ve sene sonunda fiyat P_1 re yükseldi. Bu diyagramdan fiyattaki yükselme miktarının sadece

ŞEKİL 1

talep elâstikiyetine ve şimdi sıfır olduğunu farzedtiğimiz arz elâstikiyetine bağlı olduğu görülüyor. Mamafih biz nihai olarak kâr nisbetleri üzerindeki tesirler ile ilgilimiz ve fiyat yükselişinden kâr nisbetlerine hareket edebilmek için hem masrafta vukubulacak değişmeyi hem de ilk durumda gerçekleşen mutlak kâr miktarını bilmeliyiz. İstihsâli değişmiyor farzedtiğimizden masrafların değişmediğini farzedeceğiz. İlk durumdaki kârın mutlak miktarını nazara alacak yerde, her bir dolarlık satış başına kâr (vergisi kesilme-

miş) miktarını nazara alıp C diyeceğiz. Vergi konduktan sonra, herbir dolarlık satış başına kârın değişmediğini veya vergi ileri geçirildiği vakit önceki seviyesine geldiğini farzetmiyoruz. C yi sadece, vergi nisbeti artmadan önce sanayinin kârının (vergiden önce), yekûn satışın yüzdesi olarak nekadar tuttuğunu gösteren parametre olarak kullanıyoruz. Bu faraziyeler altında eğer (6)

$$(6) \text{ DD talep eğrisi için eşitliğin } \begin{aligned} (DD') \quad q &= (1+r)(ap+b) \\ (DD) \quad q &= ap+b, \end{aligned}$$

olduğunu farzedelim. DD nin q_0, p_0 ve DD' nün q_0, p_1 den geçtiğini biliyoruz, bu sebeple

$$\begin{aligned} (1) \quad q_0 &= ap_0 + b \\ (2) \quad q_0 &= (1+r)(ap_1 + b). \end{aligned}$$

e, q_0, p_0 noktasındaki talep elâstikiyeti olduğundan ve pozitif olarak alındığından

$$(3) \quad e = \frac{dq}{dp} \frac{p}{q} = -a \frac{p_0}{q_0} \dots$$

a, b ve q_0 rı yok edip p_0 , e ve r nin fonksiyonu olarak p_1 i elde etmek için (1) - (3) eşitliklerini kullanabiliriz.

$$(4) \quad p_1 = p_0 \left[1 + \frac{r}{e(1+r)} \right]$$

Vergi nisbetindeki değişmeden önce ve sonraki yekûn istihsal masrafının K olduğunu, dolar olarak kârın, değişmeden önce π_0 ve değişmeden sonra π_1 olduğunu farzedelim. Bu takdirde

$$\begin{aligned} \pi_0 &= \dot{I}_0 (p_0 q_0 - K) \\ \pi_1 &= \dot{I}_1 (p_1 q_0 - K) \quad \text{elde edilir.} \end{aligned}$$

Meselemiz $\pi_1 = \pi_0$ olacak şekilde \dot{I}_1 ri tâyin etmek olduğundan $\dot{I}_1 (p_1 q_0 - K) = \dot{I}_0 (p_0 q_0 - K)$ elde edilir.

$$(5) \quad \dot{I}_1 = \dot{I}_0 \left[\frac{p_0 q_0 - K}{p_1 q_0 - K} \right]$$

(4) dü (5) te yerine koyarsak :

$$(6) \quad \dot{I}_1 = \dot{I}_0 \left[\frac{p_0 q_0 - K}{p_0 q_0 \left[1 + \frac{r}{e(1+r)} \right] - K} \right]$$

Bu eşitliği biraz sadelemek için, vergi nisbetinde değişme olma-

$$i_1 = \frac{i_0 C}{C + \frac{r}{e(1+r)}} \quad \text{formülünde}$$

i_1 = yeni vergi nisbeti altında sanayinin alıkoyduğu kazanç nisbeti,

i_0 = eski vergi nisbetinde sanayinin alıkoyduğu kazanç nisbeti,

C = eski vergi nisbetinde, her bir dolarlık satış başına vergiden önceki kâr,

r = talepteki artış hızı

e = ilk muvazene noktasındaki talep elâstikiyeti ve pozitif

ise vergiden sonraki kâr nisbetinin yeni P_1 fiyatında, eski P_0 fiyatındaki aynı olduğunu görüyoruz.

Bir sene içinde başkalarına geçebilecek vergi miktarının ilk kâr haddi büyüdükçe azaldığını müşahede etmek şartıcı olabilir. Şüphesiz bu, başlangıçtaki kâr marjının düşük olması halinde sanayinin vergiyi ileri doğru geçirmek için daha müsait durumda olması demektir. Bunun sebebi yeni vergi nisbetinde kâr haddini eski nisbetinin aynı farzetmeyişimiz, buna mukabil masrafları eski seviyede-

dan evvel her bir dolarlık satış başına (vergiden önceki) kâr olarak tarif edilen parametreyi yerine koyalım :

$$(7) \quad c = \frac{p_0 q_0 - K}{p_0 q_0}$$

(7) yi (6) da yerine koyarsak

$$i_1 = i_0 \left[\frac{cp_0 q_0}{cp_0 q_0 + \frac{rp_0 q_0}{e(1+r)}} \right]$$

$$i_1 = i_0 \left[\frac{c}{c + \frac{r}{e(1+r)}} \right]$$

kinin aynı farzedişimizdir. Böylece kâr miktarı yeni vergi nisbetinde eski nisbettekinden daha yüksektir. Yükselen fiyat (değişmeyen masraflarla birlikte) kâr haddi düşük olan sanayinin kârını, yüksek olan sanayie nisbetle daha fazla artırır.

Bunlardan başka talep inelâstik ve talebin artış hızı yüksek olduğu takdirde verginin çok daha kolayca ileri doğru geçebileceği seziliyor ve her iki netice de formülümüz tarafından desteklenmektedir.

Bir fikir elde etmek için eşitliğimize rakamlar koyalım. İlk durumda gelir vergisi olmadığını ($I_0 = 1$), talep elâstikiyetinin (eksi) bir ($e = 1$) olduğunu, sene içinde talebin %2 yükseldiğini ($r = 0,02$) ve vergiden önceki kârın herbir dolarlık satış başına 0,03 dolar olduğunu ($c = 0,03$) kabul edelim. Bu durumda :

$$I_1 = \frac{0,03}{0,03 + \frac{0,02}{1,02}} = 0,60.$$

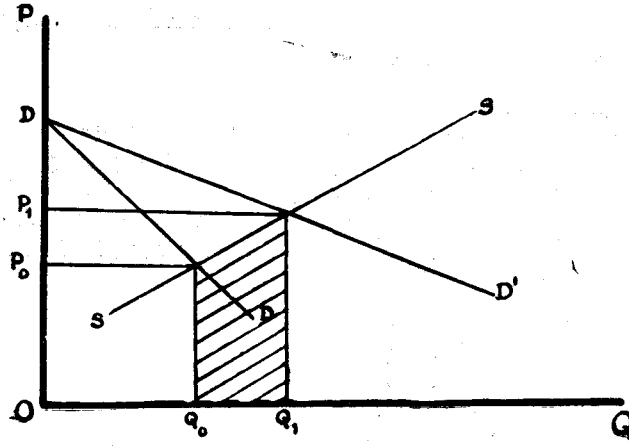
Böylece yüzde 40 bir gelir vergisi ancak bir senede ileri geçebilir. Başlangıçta vergi olmadığı yolundaki faraziyemizi değiştirir ve yüzde 50 nisbetinde bir vergi mevcut olduğunu farzederek ($I_0 = 0,5$) o vakit yüzde 70 e bir yükselişin bir sene içinde ileri geçebileceğini görürüz. Eğer vergi nisbeti sadece % 60 a veya % 70 ten daha az bir seviyeye yükselseydi şüphesiz bir yıl içinde ileri doğru geçebilirdi. Yani eşitliğimizden elde ettiğimiz rakam konabilecek ve bir yıl içinde ileri geçirilebilecek maksimum vergi nisbetidir. Bundan daha düşük herhangi bir vergi keza bir yıl içinde ileri doğru nakledilebilir.

Mamafih faraziyelerimizden bazılarının reel olmadığını hatırlamalıyız ve bunların bir kısmını terkettiğimiz takdirde ne olacağını görelim.

2. ci Hal. Bu durumda arz elâstikiyeti hakkındaki faraziyemizi gevşetiyoruz ve kısa devre arz eğrisinin doğru olduğunu, ilk muvazene noktasında elâstikiyetinin e_s bulunduğunu kabul ediyoruz. Şekil 2 de DD ilk q_0p_0 muavzene noktasında elâstikiyeti e_d olan ilk talep eğrisidir. DD' sene sonundaki talep eğrisidir. SS kısa - devre

arz eğrisidir ve sene içinde değişmediği farzediliyor (7), zira sene içinde sabit yatırım yoktur. Bu eğri, q_0p_0 noktasında e_s elâstikiyete sahiptir. Bu sebeple yeni muvazene DD ve SS nin kesiştiği q_1p_1 dir.

Bu durumda istihsal artacağından yekûn istihsal masrafının değişmeyeceğini farzetmek makul değildir. Dolar olarak masrafın, arz eğrisinin altındaki gölgeli saha ile q_1 ve q_0 noktaları arasındaki alan kadar arttığını kabul ediyoruz. Bu, kısa - devre arz eğrisinin, artan istihsalin marjinal masrafını göstereceği yolundaki mutad faraziyeeye uygundur.

ŞEKİL 2

Öncekinde olduğu gibi bu durumda da sene içinde yatırımın vukubulmadığını farzediyoruz. Bu sebeple yatırılmış sermayeden alınan kâr nisbetinin eski hale getirilmesi, vergi nisbetinde artış olmadan evvel mevcut, dolar olarak kâr miktarını telâfi etmekle mümkündür. Yani her bir dolarlık satış, fiziki birim satış başına kârın düşmesi hakikatına rağmen verginin, yatırılan sermayeden elde edilen kâr miktarı eski hale iade edildiği zaman ileri geçirildiği yolundaki fa-

(7) Keza teşebbüsün, mütedavil sermayedeki bir artışı öz sermayeden ziyade ödünç fonlarla finanse ettiği (makul) faraziyesini yapmalıyız. Aksi ahde kurumlar vergisi konması kısa - devre arz eğrisinin kaymasına sebep olur. Yukarıda Brown'ın makalesinin münakaşasına bakınız.

raziyemizi devam ettiriyoruz. Kârın daima, satış veya istihsal hacmi değil, yatırılmamış sermaye ile ilgili olması gerektiğini kabul ediyoruz.

Bu faraziyeler altında

$$\dot{I}_1 = \dot{I}_0 \left[\frac{c}{c + \frac{r}{e_s + e_d(1+r)}} \right]$$

olduğu takdirde kâr nisbetinin bir sene zarfında eski seviyeye getirilebileceğini görüyoruz. (8)

(8) DD ve DD' eşitlikleri için yukarıda not 6'daki işaretlerin aynı-sını kullanacağız. Ayrıca SS eşitliği için (SS) $q = Ap + B$ olduğunu farzedeceğiz. Eğer SS'nin q_0, p_0 ve q_1, p_1 den geçtiği, DD'nin q_0, p_0 ve DD'nün q_1, p_1 den geçtiği hakikatını nazara alır ve e_d ve e_s için olan tarifimizi kullanırsak aşağıdaki altı eşitliği elde ederiz :

$$(1) \quad q_0 = ap_0 + b$$

$$(2) \quad q_1 = (1+r)(ap_1 + b)$$

$$(3) \quad q_0 = Ap_0 + B$$

$$(4) \quad q_1 = Ap_1 + B$$

$$(5) \quad e_d = - \frac{dq}{dp} \cdot \frac{p}{q} = -a \frac{p_0}{q_0}$$

$$(6) \quad e_s = \frac{dq}{dp} \cdot \frac{p}{q} = A \frac{p_0}{q_0}$$

Bu eşitlikleri q_1 ve p_1 ri q_0, p_0, e_d, e_s ve r cinsinden çözmek için kullanabiliriz.

$$(7) \quad p_1 = p_0 \left[1 + \frac{r}{e_s + e_d(1+r)} \right]$$

$$(8) \quad q_1 = q_0 \left[1 + \frac{re_s}{e_s + e_d(1+r)} \right]$$

K_0 ve K_1 sırayla başlangıçta ve vergi nisbeti arttıktan sonraki yekûn istihsal masrafı π_0 ve π_1 de değişmeden evvel ve sonraki kâr olsun, bu takdirde

İlave edebileceğimiz yegâne yeni mütehavvil arz elâstikiyetidir ve elâstikiyet küçük olduğu takdirde büyük bir verginin ileri doğru geçirilebileceğini görüyoruz. Gerçekten, kısa devre arz elâstikiyeti sonsuz olursa, fiyat yükselemez ve vergi ileri doğru geçirilemez. Mi-sâlimizi yine rakamla gösterirsek, önceki gibi $\dot{I}_0 = 1$, $e_d = 1$, $r = 0,02$, $C = 0,03$ ve $e_s = 1$ olsun. Bu durumda (9) :

$$(9) \quad \pi_0 = \dot{I}_0 (p_0 q_0 - K_0)$$

$$(10) \quad \pi_1 = \dot{I}_1 (p_1 q_1 - K_1)$$

Keza masraftaki artışı, arz eğrisi altındaki saha ile q_0 ve q_1 noktaları arasındaki alana eşit farzediyoruz.

$$(11) \quad K_1 - K_0 = \frac{1}{2} (p_1 + p_0) (q_1 - q_0)$$

C yi de yine, ilk durumda her bir dolarlık satış başına kâr (ver-gisi kesilmemiş) olarak kabul ediyoruz.

$$(12) \quad c = \frac{p_0 q_0 - K_0}{p_0 q_0}$$

Meselemiz $\pi_1 = \pi_0$ olacak şekilde \dot{I}_1 ri tâyin etmektir. Bunu (9) zu (10) na eşit kılarak ve (7), (8), (11) ve (12) yi yerine koyarak ve sonra sadeleyerek buluruz :

$$(13) \quad \dot{I}_1 = \dot{I}_0 \left[\frac{c}{c + \frac{r}{e_s + e_d (1+r)} + \frac{e_s}{2} \left[\frac{r}{e_s + e_d (1+r)} \right]^2} \right]^2$$

Bu eşitliğin paydasındaki son terim ilk iki terime nisbetle çok küçük olduğu için şunu yazabiliriz :

$$(14) \quad \dot{I}_1 \approx \dot{I}_0 \left[\frac{c}{c + \frac{r}{e_s + e_d (1+r)}} \right]$$

(9) Kesin eşitlik (13) yerine, önceki dip notunun yaklaşık (14) eşit-liğini kullanmanın tesirini tâyin edebilmek için hesaplarımızı üç hane ileri götürmeliyiz. Bu takdirde (14) $\dot{I}_1 = 0,752$ yi verdiği halde (13) $\dot{I}_1 = 0,751$ ri verir.

$$i_1 = \frac{0,03}{0,03 + \frac{0,02}{1 + 1,02}} = 0,75 \quad \text{elde edilir.}$$

Böylece bir sene içinde % 25 vergi konabilir ve ileri geçirilebilir. Eğer ilk vergi nisbeti % 50 olsaydı, % 62 ye bir artış bir yıl içinde ileri geçirilebilirdi.

3. cü hal : Şimdiye yüksek vergi konduğu vakit bütün yatırım plânlarının derhal terkedildiği yolundaki faraziyemizi bırakalım. Bu faraziye reel değildir, zira muayyen bir inkişaf durumuna girmiş projeleri derhal terketmek ekonomik olmayacağı gibi bir kısım yatırımlar düşük kâr ihtimaline rağmen yine de elverişli olabilir. Bu sebeple, vergi artışı dolayısıyla sadece bir kısmının terkedileceği veya tehir edileceğini düşünmek çok daha makuldür.

Bu durumda meselemiz, bilfarz yatırım plânlarının sadece % 10 u terkedildiği takdirde ne kadar verginin inikâs ettirilebileceğini bulmaktır. Bu meseleyi, talep yıllık inkişafının % 10 u nisbetinde artarken (1), bütün yatırım plânları terkedilip sonra yine önceki plânlanmış seviyesine iade edildiği takdirde ne olacağını bulmak suretiyle kolayca halledebiliriz. Bu yatırım, malların talebinde daha fazla artış (ve azalış) olmaksızın artan talebi karşılayabilmek için arzu edilen seviyede olmalıdır (2). Bu sebeple, bütün yatırımın kı-

- (1) Bütün yatırım plânlarının senenin onda birinde terkedildiğini farzetmediğimize dikkat ediniz. Eğer talep ve yatırım sabit hızla artıyorlarsa, o vakit senenin son onda birinde mutlak büyüme miktarı ilk onda birinden daha büyük olacaktır. Mamafih artan yatırımın artan talebi karşılamağa kifayet edeceğini farzetmiş bulunuyoruz. Bu sebeple yüzde 10 yatırım yüzde 10 artan talebi karşılamağa kifayet edecektir; ve talep yüzde 10 artarken yatırımın terkedildiğini farzediyoruz.
- (2) Meseleyi bu şekilde ele alış metodu, mamulün fiyatının artan talebe ve sanayie sabit yatırım akımına rağmen değişmeyeceği yolundaki ilk faraziyeye uygundur. Bu, kârlılığını iade etmek üzere bir kere kâfi miktarda yatırım tehir edildi mi, yatırım akımı yeniden başlayacak ve fiyatta daha fazla değişme olmayacak demektir. Yatırım, önce farzettığımız gibi bütün bir yıl için tehir edilsin veya sadece senenin bir kısmında tehir edilsin bu doğrudur. Bundan başka talebin artış hızı ve yatırım hızının bağımsız olduğuna dair faraziyemiz arz ve talep şedülle-

sa devrede terkedilip sonra yeniden başlaması veya yatırımın bir kısmının uzun bir devre için terkedilmesi yekûn neticede bir fark husule getirmeyeceğinden ilgilenmek mecburiyetinde olduğumuz yegâne problem, bütün yatırımın terkedildiği zaman zarfında ileri doğru geçirilebilecek vergi miktarıdır.

Böylece yatırım plânlarının sadece % X miktarı terkedildiği zaman nekadar vergi miktarının ileri doğru geçirilebileceğini bulmak istersek, sadece talepteki artış hızının, yıllık hızının % X kadarı olduğunu farzeder ve ikinci haldeki gibi hesaba devam ederiz.

Önce yaptığımız gibi aynı faraziyeleri kullanır ve yatırım plânlarının sadece % 10'unun terkedildiğini farzedersek, gelir vergisinin bulunmadığı bir durumdan başladığımızda bir yıl içinde % 3 nisbetinde bir vergiyi inikâs ettirebileceğimizi görürüz, halbuki ilk vergi nisbeti % 50 olsaydı bu nisbet ancak % 51,6 ya yükselir ve bir yıl içinde ileri geçirilebilir.

Böylece, plânlanmış yatırımın sadece küçük bir kısmı terkedilirse ancak küçük bir vergi miktarının bir yıl içinde ileri doğru geçirilebileceğini görüyoruz. Mamafih, terkedilen yatırım yüzdesinden başka parametreler de olduğunu unutmamalıyız. Yani talepteki artış hızı yüksek, veya arz veya talep elâstiklikleri küçük, her bir dolarlık satış başına kâr nisbeti az olursa yatırım plânlarının sadece % 10'u terkedilse dahi ileri doğru geçirilebilecek vergi miktarı artar. Bu sebeple bütün sanayiler yatırım plânlarının aynı bir miktarını terketse dahi ileri geçirilebilecek vergi miktarının sanayiden sanayie değişeceğini hatırlamamız lâzımdır. Eğer diğer parametreler müsait değerlerde olurlarsa, sadece % 10 nisbetinde yatırım terkedilse dahi ileri geçirilebilecek vergi miktarı çok yüksek olabilir. Meselâ talep her yıl % 5 artarsa ve kârlar satışların sadece % 1'i ise, arz ve talep elâstiklikleri 1 ve yatırımın sadece % 10'u terkedilmiş bulunsun dahi % 50 den % 60'a bir vergi artışı bir yıl içinde ileri geçirilebilir.

rinin, yatırımdaki azalmanın tanziminden müteessir olmayacağını ifade eder. Bu sebeple yatırımdaki azalma ister tamamıyla senenin başlangıcında vaki olsun, ister sene içine eşit olarak dağılsın istihşâl ve kâr nisbetleri ve fiyat sene sonunda aynı olacaktır.